

Orhun Abideleri'ndeki *Budun* Sözcüğünün Eşdizimlik Bakımından İncelenmesi

A Collocational Analysis of the Word 'Budun' in the Orkhon Inscriptions

Dr. Öğr. Üyesi Berrin KASIMOĞLU DÖNMEZ ¹

Süreç/History

Geliş/Submitted: 01/04/2026
Kabul/Accepted: 04/06/2026
Yayın/Published: 25/09/2026

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author(s) declares that have no competing interests.

Telif Hakkı/Copyright

Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY-NC 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Öz

Bir sözcüğün temel anlamının yanında başka ifadelerle bir arada kullanımıyla kazandığı anlamlar da vardır. Sözcüğün dizge içinde belirli bir sıklıkta birlikte kullanıldığı durumlar “eşdizim/eşdizimlik” kavramıyla karşlanır. Bu kavram dilde anlamın yalnızca tekil sözcükler üzerinden değil, sözcükler arası ilişkiler ağı içinde kurulduğunu göstermesi bakımından önem taşır. Sözcüklerin bu şekilde bir arada bulunmaları rastlantısal olmayan bir düzenlilik gösterir. Eşdizim kullanımlarında sözcüklerin temel anlamlarının yanı sıra belli bir sıklıkla kullanıldığı sözcüklerle kazandığı veya metne kazandırdığı anlamlar ortaya çıkar. Bu bakımdan eşdizimlik bir dizgede ve bağlamda anlam üretiminin temel araçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu yeni anlamlar kimi zaman temel anlamla bağlantılıyken bazı kullanımlarda bundan uzaklaşabilir. Bu çalışmada Orhun Abideleri'nde geçen “budun” sözcüğünün eşdizimlik bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre yürütülmüş, veriler doküman analizi ile elde edilmiş, betimsel analiz yöntemiyle de analiz edilmiştir. Çalışmada metin içi kullanımların gösterdiği düzende tekrar eden birliktelikler belirlenmiştir. Metinde “budun” sözcüğünün toplamda yüz yetmiş iki (172) yerde eşdizimlik yapısı içinde kullanıldığı, bunlardan altmış (60) tanesinde “Türk” sözcüğünün yer aldığı ve dolayısıyla sözcüğün en sık “Türk” topluluğuyla ilişkilendirilerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da metinde toplumsal kimliğin Türk milleti ve “Türk budun” adlandırması üzerinden tanımlandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözdizimi, eşdizim, Türk milleti, Orhun Abideleri, budun.

Abstract

with other expressions. Situations where a word is used together with others at a certain frequency within a system are described by the concept of ‘collocation’. This concept is significant in that it demonstrates that meaning in language is established not merely through individual words, but within a network of relationships between words. The co-occurrence of words in this manner exhibits a non-random regularity. In collocation, alongside the basic meanings of the words, the meanings they acquire—or impart to the text—through their frequent use with certain other words come to the fore. In this respect, collocation can be regarded as one of the fundamental tools of meaning production within a text and its context. These new meanings are sometimes connected to the basic meaning, whilst in some usages they may diverge from it. This study aims to examine the word “budun” as it appears in the Orkhon Inscriptions from the perspective of collocation. The study was conducted in accordance with qualitative research methods; the data were obtained through document analysis and analyzed using the descriptive analysis method. In the study, recurring co-occurrence patterns within the textual structure were identified based on the regularities observed in in-text usages. It was determined that the word “budun” appears within a collocational structure in a total of one hundred seventy-two (172) instances in the text, and in sixty (60) of these, it co-occurs with the word “Türk.” Accordingly, it was found that the word is most frequently associated with the Turkish community. This finding indicates that social identity in the text is constructed through the notion of the Turkish nation and the designation “Türk budun.”

Keywords: Syntax, collocation, The Turkish nation, *The Orkhon Inscriptions*, budun.

Atıf için (to cite): Kasımoğlu Dönmez, B. (2026). Orhun Abideleri'ndeki *Budun* Sözcüğünün Eşdizimlik Bakımından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(3), 797-815. <https://www.doi.org/10.32709/akusosbil.1920992>

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili, bkdonmez@agri.edu.tr

Giriş

Dünya dillerinde bir varlığı, durumu, olayı, eylemi ifade edebilmek için kullanılan sözcükler genellikle isim ve fiil olarak ayrılmaktadır. Bunların kendi içinde çeşitlenmesiyle sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi sözcük türleri ortaya çıkar. Bir dizge olarak görülen dil yapısı içinde bunların birbiriyle daima ilişki içinde oldukları görülür. Bu ilişki zamanla sözcüklerin bazılarının daha sık bir arada kullanılması ve kimi zaman da sözlük anlamları dışında bağlama göre farklı anlamlar kazanmasını sağlamaktadır.

Anlamanın kimi zaman dildeki sınırlı sayıdaki sözcükle açığa çıkamadığı, bu nedenle de sözcüklerin bir araya getirilmesiyle ya da bir arada sık kullanılmasıyla; yani bağlam içinde dağılımsal örüntüler kurmasıyla görünür olabileceği düşüncesi eşdizim yaklaşımıyla sistematik bir yapı kazanmıştır. Buna göre bazı sözcükler birbirini gerektirir ve aralarında bir kullanım sıklığı, düzenliliği ortaya çıkar (Doğan, 2022, s. 690). Sözcüklerin kavramsal alanları tek başına taşıdıkları anlamların yanı sıra dizge içinde birlikte göründükleri diğer sözcüklerle kurdukları düzenli ilişkiler aracılığıyla da kavram alanlarını şekillendirir. Bu bakımdan eşdizim yalnızca sıklığa dayalı bir birliktelik olmaktan çıkıp anlamı oluşturan, onun oluşumuna katkı sağlayan bir düzenin adı olur.

Eşdizimlik üzerine yapılan incelemeler sözcüklerin başka sözcüklerle birlikte kullanımını ve hem bağlam içi hem de bağlam dışı değerlendirilmelerini dikkate alarak sözcüklerin kavramlaştırma sürecini ortaya koymada başvurulan bir yöntem olarak görülür (Görmüş, 2021, s. 46). Tarihî metinlerin eşdizimlik bakımından incelenmesi kavramların o dönemin düşünce sistemi, toplumsal ve siyasal yapısındaki konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Eski Türkçenin en önemli yazılı belgelerinden olan ve işlenmiş bir dile sahip olduğu düşünülen (Ergin, 2011, s. XIV) Orhun Abideleri'nde de birlikte tekrar eden sözcükler belli kavramların düzenli biçimde bir arada yinelenildiğini gösterir. Bu da eserin yalnız o günün olaylarını anlatan tarihi bir metin olmayıp aynı zamanda dilin kullanımı ve kavramsal ilişki kurma bakımından da dikkat çekici olduğunu söylemeyi mümkün kılar. Eserde eşdizimlerin tespit edilmesi oluşturunusunun ve dönemin düşünce yapısıyla ilgili de bilgi sunar.

Bu çalışmada Orhun Abideleri'nde yer alan “budun” sözcüğü eşdizimlik bakımından incelenmiş, bu eşdizimlerin anlam yönü üzerinde durulmuş ve dilsel veriden hareketle dönemde “budun” ile ilgili düşünce yapısı da bu sözcüğün dağılımsal ilişkileri üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece sözcüğün eşdizimlik yapısı içinde bağlamda nasıl bir anlam kazandığı ve ona kazandırdığı anlamlar gösterilmiştir.

1. Eşdizim Kavramı

Dilin sınırlı sayıdaki ses ve sözcüklü sınırsız anlamı karşılama eğilimi mevcuttur. Bu eğilimin bir neticesi de eşdizimlik konusudur. Hakkında henüz kesin bir ortak kanının, tanımlamanın olmadığı eşdizimlik genel olarak “birden fazla sözcüğün aynı dizimlerde yer alması” (İmer vd., 2011, s. 121; Vardar, 2002, s. 94-95), “birlikte kullanımları sıklığa dayalı olup bunun sonucunda anlamlı yapıların oluşması” (Özkan, 2010, s. 29-30); “sözcüklerin aynı dizimde belirli sıklıklarla kullanılagelmesi” (Çalışkan, 2019, s. 77), “deyimler gibi kalıplaşma göstermese de bir araya gelmelerinde belirli bir düzenlilik, sıklık olması” (Hirik, 2017, s. 720); “sözcüklerin cümle içinde ortak bulunabilirliği” (Erikli, 2023, s. 413) şeklinde değerlendirilmektedir.

Eşdizimlik temelde Ferdinand de Saussure'ün dil göstergelerinin özelliklerinden biri olarak ortaya koyduğu çizgisellik özelliğinden ortaya çıkan dizisel (dikey) ve dizimsel (yatay) ilişkiler konusuyla ilgili ele alınabilir. Dizisel ilişkiler doğrultusunda birbiriyle yer değiştirebilir durumda olan sözcükler ile dizimsel ilişkiler gereği birbiriyle bir arada bulunabilecek sözcükler vardır. Dizimsel ilişkiler aynı anda birlikte bulunan ögeler arasındaki bağıntıdır (Saussure, 1998, s. 182). Bu yönüyle dizimsel ilişkilerin eşdizimlik konusuna temel oluşturduğu söylenebilir. Örneğin; “el” ve “çamaşır” sözcükleri “yıkamak” sözcüğüyle kullanıldığında dizisel (dikey) düzlemde birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bununla birlikte “el” sözcüğü dizimsel (yatay) düzlemde “çırpma, atma, sallama” sözcükleriyle kullanılabilecekken çamaşırın bu düzlemde birlikte kullanılabileceği sözcükler farklıdır. Bu sözcüklerin dizimsel düzlemde birlikte belirli bir sıklıkta ve düzende, rastgele olmayacak biçimde kullanımları eşdizimlidir.

Eşdizimlik konusunda ilk çalışmalar John Rupert Firth'e dayandırılrsa da ondan önce de doğrudan eşdizimlik (collocation) terimini kullanmadan ya da doğrudan bugünkü anlamını vermeden bu konudan bahseden araştırmacılar vardır (Erikli, 2023, s. 414).

Frank Robert Palmer tarafından eşdizimin (collocation) dilbilimsel anlamda bir terim olarak ilk kez 1750’de Harris tarafından “yüklemden sonra gelen belirtme durumunun söz dizimi ve sözcük ilişkileri gereği fiilden sonra geldiğinin” ifade edilmesiyle ortaya konduğu belirtilir (Palmer, 1933, s. 7). Burada eşdizim bugünkü şekilde açıklanmıyor olsa da sözcüklerin bir araya getirilmesiyle ilgili düzenlilik için “collocation” ifadesinin kullanılması eşdizimin ilk kullanımı olarak değerlendirilmiştir. Palmer tarafından ise sözcüğün “yapı kalıpları, bir araya getirme, bir araya getirmenin sonucu” şeklinde ifade edildiği görülür (1933, s. 7).

Saussure’ün öğrencisi olan Charles Bally tarafından eşdizimlik terimini kullanmadan sözcük birlikteliklerinin belli sabitlik derecelerine sahip olduğu ifade edilir. Ona göre bu sahiplik dereceleri üçe ayrılır: ayrılabilir/geçici gruplar, deyim serileri ve üniteler/çözünmez-ayrılmaz yapılar (Bally, 1909, s. 66-87).

Ayrılabilir/geçici gruplar Bally’nin (1909) sabitlik ölçeğinin en alt basamağında yer alır ve buradaki sözcükler genellikle bağımsız özelliktedir. Bunlar konuşur/gönderici tarafından bağlam içinde geçici olarak bir araya getirilir. Deyim serileri ise görece sabit olarak ifade edilir. Sözcükler bağımsız durumdaki işlevlerini tamamen kaybetmese de bir araya geldiklerindeki anlam konuşurda/göndericide bütünüyle veya kısmen mevcuttur. Kullanım sırasında konuşucuda/göndericide bir “bilinirlik” duygusu oluşturur. Üniteler/çözünmez-ayrılmaz yapılar ise en üst düzeyde kalıplaşmış yapıları ifade eder. Bileşen sözcüklerin bağımsız anlamlarından söz edilemez; yapı tek tek sözcüklerin anlamlarına indirgenemeyen, kendi içinde ayrılamayan bütünlüklü bir anlam kazanmıştır (Bally, 1909, s. 66-68). Bunlar içinde deyim serileri eşdizimlere karşılık gelmektedir çünkü birliktelikteki sözcükler ne tamamen serbesttir ne de bölünemez derecede kalıplaşmıştır. Belli sıklıkla bir arada kullanılırlar fakat bağımsız biçimde de kullanılabilirler. Sözcükler kendi temel anlamlarını büyük ölçüde korur ama bazı sözcüklerle birlikte kullanılma eğilimi gösterir.

Walter Porzig (1934) tarafından da eşdizim (collocation) sözcüğü kullanılmadan sözcüklerin içsel olarak başka sözcükleri çağrıştırdığı üzerinde durulur ve eşdizimle örtüşen bir olgudan bahsedilir (Erikli, 2023, s. 415). Ona göre bazı sözcükler anlam yapıları dolayısıyla başka sözcükleri içsel olarak barındırır veya çağırır. Örneğin; “yürümek, duymak, görmek” fiilleri sırasıyla “ayak, kulak, göz” kavramlarını içermektedir. Bunlar bir arada kullanılsa da anlam gereği birbirini içerir. Bu durum anlamın varoluşunda kurulan bir bağ olarak değerlendirilir ve buna “varoluşsal anlam ilişkisi” adı verilir (Porzig, 1934, s. 79). Bir kavramın anlamının onunla birlikte hangi kavramların çağrıştığını; onun hangi sözcüklerle kullanılabileceğini göstermesi ise eşdizimlikle ilişkilidir. Bu açıdan Porzig’in doğrudan eşdizim ifadesini kullanmаса da bu konudan farklı bir çerçevede bahsettiği anlaşılmaktadır.

Firth, eşdizim (collocation) sözcüğünü bugünkü anlamıyla bir terim olarak kullanan ilk araştırmacı olarak bilinir. Firth’e göre eşdizimlik bir sözcüğün dilbilgisi ya da genel bağlamsal dizilişteki durumundan bağımsız olarak başka sözcüklerle birlikte yerleşik ve alışılmış şekilde ortaya çıktığı bir düzendir. Bu düzen yalnızca sözcüklerin yan yana gelmesi değil, aynı zamanda öğeler arasında karşılıklı beklentiye dayanan bir birliktelik olarak görülür (Firth, 1958, s. 194-195). Bu durumda eşdizim, bir sözcüğün düzenli olarak birlikte görüldüğü ve bu nedenle ortaya çıkışı öngörülebilir sözlüksel bir çevreyi ifade eder. Eşdizim, Firth’ün öğrencisi Michael Alexander Halliday’e göre sözcüklerin sözlüksel ilişkilerindendir ve bir sözcüğün belli bir başka sözcikle bulunmasının ortaya çıkma sıklığına bağlıdır (2014, s. 59). John Sinclair’a göre ise eşdizim, sözcüklerin metin içinde rastgele yan yana gelmesinden ziyade belirli bir aralıkta birbirlerini anlamlı ölçüde çağrıştırmaları, çağırılmaları ve birlikte görünme olasılıklarını karşılıklı olarak artırmalarıdır. Sözcükle bazı bağlamlarda tek tek seçilen birimler yerine “çiftler” ya da “gruplar” hâlinde ortaya çıkar. Ayrıca eşdizim ilişkisinin değeri, birliktelik durumunda olan sözcüklerin kullanım sıklığına göre değişmektedir. Eşdizim birlikte görünme durumuyla beraber bu birlikteliğin her bir sözcük açısından taşıdığı istatistiksel aralığı da içeren bir ilişkiler düzenidir (Sinclair, 1991, s. 115). Susan Hunston için ise eşdizim metinler arası tekrarlanması dolayısıyla belli sözcüklerin birlikte ortaya çıkma eğilimidir (2001, s. 13). Bu değerlendirmelerin ortak özelliği eşdizimlerin dizim içinde bir arada daha sık bulunan, birbiriyle kullanılması daha çok tercih edilen yapılar olmasıdır.

Ortak olan özelliği dikkate alındığında eşdizimlik genel anlamıyla “sözcüklerin dizimsel bağlamda rastlantısal olmayan bir düzenlilik doğrultusunda birlikte yer alarak anlam üretimine katkı sağlamaları” şeklinde tanımlanabilir. Başka bir şekilde ifade edilecek olunursa dilin kullanımı sırasında anlamın oluşturulması, açığa çıkarılması söz konusudur. Anlam “kendisinden başka bir şeye gönderimde bulunan, bir bağlam içinde yer alan dilsel veya dil dışı her türlü göstergenin, sözün,

davranışın, eylemin, olgunun ya da metnin eş dizimlilikten kaynaklanan kullanımsal ilişkiler, roller ve çağrışımlar çerçevesinde oluşturduğu ve dil kullanıcılarının bağlamlama yetilerinin yardımıyla zihinlerinde oluşturdukları soyut sınırlamalar” olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 6). Bu tanımdan hareketle yalnız dilsel göstergelerle sınırlı olmadığı anlaşılan eşdizimliliğin anlamı belirgin kılan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma Eski Türk Dili dönemine ait metinlerden Orhun Abideleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada *budun* sözcüğünün Orhun Abideleri’ndeki eşdizimli yapılarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerine göre yürütülmüştür. Veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiş, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek’e (2011) göre; betimsel analiz önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak derinlemesine analiz gerektirmeyen nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması adımlarından oluşan bir analiz yaklaşımıdır. Burada amacın elde edilen verilerin sistematik ve açık şekilde betimlenmesi, bu betimlemelerin yorumlanması ve buradan çeşitli sonuçlara ulaşılması olduğu belirtilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224). Araştırmada sözcüğün metin içindeki kullanımlarının gösterdiği düzenli yapılar sistemli bir şekilde sınıflandırılmış, tekrar eden birlikler böylece belirlenerek gösterilmiştir ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Orhun Abideleri, dönemin yöneticilerinin yaşadıkları ve tanıklık ettikleri olay ile durumları taş üzerine yazdırmaları ve bunların gelecek kuşaklarca bilinmesini sağlayarak belirli iletiler aktarmayı amaçlamaları sonucunda meydana gelmiş, Türk dilinin bilinen en eski yazılı belgeleri arasında yer almaktadır (Güler, 2019, s. 4). Bugün bu abidelerden önce de yazılı belgelerin var olduğu bilinse de Türkçede tamamı okunmuş biçimde elde bulunan en eski yazılı belgeler Orhun Abideleri’dir. Buna karşın eser üzerine yapılan çeşitli çalışmalar abidelerin dilinin işlenmiş, gelişmiş bir dil olduğunu göstermektedir (Akar, 2020; Aksan, 1994; Apaydın, 2025; Başdaş, 2009; Batur ve Yıldırım, 2013; Çeçen, 2025; Özcan, 2019; Söylemez ve Kasımoğlu Dönmez, 2025). Eşdizimlik, sözcüklerin söz diziminde rastlantısal olmayan bir sıklıkla bir araya geldiğini ve bu birlikteliğin anlamsal bir ilişkiye dayandığını gösterir. Bu nedenle, Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Abideleri’nin eşdizimlik açısından incelenmesi gerekli görülmektedir. Çalışmada, eserde sıkça geçmesi ve metnin genel iletilerinde rolü olduğunun düşünülmesi dolayısıyla *budun* sözcüğünün ele alınması uygun görülmüştür.

Türkistan’ın zorlu koşullarında varlıklarını devam ettirmek isteyen Eski Türk boyları zaman zaman birleşmiş ve boy birlikleri oluşturmuştur. Bunlar Tokuz Oguz, On Ok gibi adlarla ifade edilmiştir. Boyların daha geniş bir siyasi örgütlenmede birleşmeleri *bodan/bodun/budun* kavramıyla karşılanmıştır (Karaman, 2022, s. 192-193).

Sözcüğün *bod* “kökünden türetildiği ve Eski Türkçede topluluk anlamı veren eklerle geliştiği; +*un* ve +(X)*n* addan ad türetme eklerinin yok denecek kadar az olduğu, bu nedenle ekin adların sayısal miktar ve niteliğini değiştiren +*An* olmasının daha olası olduğu, sözcüğün *bodan* şeklinde okunması gerektiği düşünülmektedir (Karaman, 2022, s. 193-194). Bununla birlikte “halk, kavim, millet” anlamları bulunan sözcüğün *bodun/bodan* ya da *budun* şeklinde okunduğu, yani bu noktada görüş ayrılıklarının bulunduğu görülür (Bang ve Gabain, 1929; Clauson, 1972; Erdal, 1991; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015; Ölmez, 2018; Tekin, 2022).²

3.1. Orhun Abideleri’ndeki “Budun” Sözcüğünün Eşdizimleri

Millî bir alfabeye tarih, yönetim, dil, edebiyat gibi alanları ilgilendiren millî bir eser olarak ifade edilebilecek Orhun Abideleri’nde “budun” sözcüğünün eşdizimli kullanımı doğaldır. Güncel Türkçe Sözlük’te “kavim; ırk; millet” olarak tanımlanan *budun* sözcüğünün (<https://sozluk.gov.tr/>, 2026) metinlerin yazıldığı dönem dikkate alındığında yalnız bir soy birliği olmadığı, ortak düzen içinde yaşayarak aynı yönetim altında toplanmış; ortak bir yazgıyı paylaşan halkı ifade ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda sözcüğün aşağıdaki eşdizimlenmelerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

² Sözcüğün farklı okunuşları çalışmanın konusunda herhangi bir değişikliğe, eksikliğe veya bozukluğa sebebiyet vermediğinden örnekler Ergin’in (2011) çalışmasından alınmış; Şirin User (2009), Tekin (2010) ve Aydın’ın (2024) çalışmaları da incelenmiş ve bunlar kaynakçada gösterilmiştir.

3.1.1. İsim+iyelik eki+budun+iyelik eki

Bu eşdizim yapısı aslında bir isim tamlaması şeklindedir fakat metindeki kullanımda tamlayanların düşmüş olduğu anlaşılmaktadır. Sözcüğün bu eşdizim yapısının kendi içinde çeşitlendiği; bazen önüne sıfat olarak da gerçekleştiği görülür. Bu bakımdan eşdizim yapısı *sıfat+isim+isim+iyelik eki+budun+iyelik eki/ Ø+isim+iyelik eki+isim+iyelik eki/ Ø+sıfat+isim+iyelik eki+isim+iyelik eki* şeklinde de gösterilebilir.

Ulayu ini yiginüm oğlanım biriki oğuşum budunum biriye şadpıt begler yıryıa tarkat buyurk begler Otuz [Tatar ...] (Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar...) (Ergin, 2011: KT G, 1. Satır).

Bir kişi yañılsar oğuşı budunı bişükiñe tegi kıdmaz ermiş. (Bir insan yanılsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barınmazmış.) (KT G, 6. Satır).

Begleri budunı tüzsüz üçün Tabğaç budun tebligın kürlüg üçün amrakçısın üçün inili eçili kiñşürtükün üçün begli budunluğ yoñşurtukın üçün Türk budun illedük ilin içginmu idmiş. (Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.) (KT D, 6. Satır).

Türgiş kağan Türkümüz [budunumuz erti.] (Türgiş Kağanı Türkümüz, milletimiz idi.) (KT D, 18. Satır).

Türk Oğuz begleri budun[ı] eşidiñ. (Türk, Oğuz beyleri, milleti, işitin.) (KT D, 22. Satır).

...Tokuz Oğuz İki Ediz kerekülüg begleri budunı [... Tü]rk teñ[ri...] (Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırly beyleri, milleti ... Türk tanrısı...) (BK D, 1. Satır).

Begleri budunı tüzsüz üçün Tabğaç budun teblig kürlüğün [üçün armaqçısın] üçün inili [eçili kiñşürtükün üçün begli budunluğ...] (Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, aldatıcı olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeşi ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti...) (BK D, 6. Satır)

Türk Oğuz begleri budun eşid. (Türk, Oğuz beyleri, milleti işit.) (BK D, 18. Satır).

[Türk] begler [budun anç]a saķınıñ, ança bilin. (Türk beyleri, milleti, böyle düşünün, böyle bilin.) (BK D, 33. Satır).

Türk beglerin budunun ertingü ti umuğ itdi ögd[i ... kañlım] kağan [...] *ça agar taşığ yoğun ıg Türk begler budun...* (Türk beylerini milletini fevkalâde çok yüceltti, övdü ... babam kağan ... ağır taşı, kalın ağacı Türk beyleri, milleti...) (BK G, 15. Satır).

Ulayu ini yigünüm oğlanım biriki oğuşum [budunum biriye şadpıt begler... Tokuz Oğuz begleri budunı bu sabımın edgüti eşid, katıgdı tıñla. (Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri ... Dokuz Oğuz beyleri, milleti, bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle.) (BK K, 1. Satır).

Bir kişi yañıls[ar, oğuşı budunı biş]ükiñe tegi kı[dmaz]. (Bir insan yanılsa kabilesine, milletine, akrabasına kadar barındırmaz.) (BK K, 4. Satır).

...Türküme budunuma kazğanu birtim. ... (Türküme, milletime kazanıverdim. ...) (BK K, 12. Satır).

Keligma beglerin budunun itip yığıp azca budun tezmiş erti. (Gelen beylerini, milletini tanzim edip, yığıp az miktarda millet kaçmıştı.) (T2 B, 8. Satır).

On Oğ begleri budunı kop kelti, yükünti. (Ok Ok beyleri, milleti hep geldi, baş eğdi.) (T2 B, 7. Satır).

Zaman zaman iyelik eklerinde düşme yaşansa ve eşdizim yapısı *isim+isim+budun* olsa da bu eşdizim kurgusunu bozmaz.

Olurtukuma ölteçiçe sakınığma Türk begler budun ögirip sebinip toñtamiş közi ygerü körti. (Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti memnun olup sevinip yere dikilmiş gözü yukarı baktı.) (BK D, 2. Satır).

...ağar taşığ yoğun ığ Türk begler budun i...]irti. (... ağır taşı, kalın ağacı Türk beyleri, milleti ...) (BK G, 15. Satır).

Türk begler budun bunı eşidiñ. (Türk beyleri, milleti, bunu işitin!). (BK K, 8. Satır).

Bir örnekte de eşdizim yapısında araya “yime” sözcüğünün girdiği, yapının *isim+iyelik eki+edat+budun+iyelik eki+edat* şekline dönüştüğü görülür:

Begleri yime budunu [yime tüz ermiş...] (Beyleri de milleti de doğru imiş...) (BK D, 4. Satır).

3.1.2. İsim+Ø+budun+Ø/ İsim+ Ø+budun+tamlanan eki

Bu eşdizim yapısı bir tamlama biçimindedir. Tamlamanın tamlayan ve tamlanan eki genellikle düşmüştür fakat eklerin zaman zaman ortaya çıktığı örnekler de vardır. Bu yapıyla oluşturulan eşdizimler bazı yerlerde hitap ifadesi biçimindedir.

Tabğaç budun sabı süçig ağısı yımşak ermiş. (Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş.) (KT G, 5. Satır).

Süçig sabıña yımşak ağısıña arturup öküş Türk budun öltüg. (Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün.) (KT G, 6. Satır).

Türk budun ölsilkiñ. (Türk milleti, öleceksin.) (KT G, 6. Satır).

Biriye Çoğay yış Tögültün yazı konayın tiser Türk budun ölsikig. (Güneye Çoğay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin.) (KT G, 7-8. Satır).

Ol yirgerü barsar Türk budun ölteçi sen. (O yere doğru gidersen, Türk milleti öleceksin!) (KT G, 8. Satır).

Türk budun tokurkaç sen. (Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin.) (KT G, 8. Satır).

Türk [budun ti]rip il tutsıkiñ bunda urdum. (Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum.) (KT G, 10. Satır).

Begleri budunu tüzüz için Tabğaç budun tebligin kürlüg için amrakçısın için inili eçili kiñşürtükün için begli budunlig yoñşurtukın için Türk budun illedük ilin içginmu idmiş. (Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.) (KT D, 6. Satır).

Bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı Türk budun ölüreyin uruğsıratayın tir ermiş. (Bunca işi gücü verdiğini düşünmeden, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş.) (KT D, 10. Satır).

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañım İltiriş Kağanıg ögüm İlbilge Katunuğ teñri töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç. (Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak.) (KT D, 11. Satır, BK D, 10. Satır).

Biriye Tabğaç budun yağı ermiş. Yarıya Baz kağan Tokuz Oğuz budun yağı ermiş. (Güneyde Çin milleti düşman imiş, kuzetde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş.) (KT D, 14. Satır).

Eçim kağan olurupan Türk budunuğ yiçe itdi, igit[i]. (Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi.) (KT D, 16. Satır).

Eçim kağan olurtukda özüm Tarduş budun üze şad ertim. (Amcam kağan oturduğunda kendim Tarduş milleti üzerinde şad idim.) (KT D, 17. Satır).

Kırıgaru Keñü Tarmança tegi Türk budunuğ ança kondurtumuz, ança itdimiz. (KT D, 21. Satır).

Üze teñri basmasar, asra yir telinmeser, **Türk budun**, ilinin törüñin kim artatı [udaçı erti]? **Türk budun** ertin, ökün! (Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti? Türk milleti vazgeç, pişman ol!) (KT D, 22. Satır).

Türk budunğ atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kağanıg ögüm katunuğ kötürmiş teñri il birigme teñri **Türk budun** atı küsi yok bolmazun [tiyin özümün ol teñri] kağan olurtdı erinç. (Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabi.) (KT D, 25-26. Satır).

Kañımız eçimiz kaz[ğanmış budun atı küsi yok bolmazun] tiyin **Türk budun** üçün tün udımadım, küntüz olurdım. (Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdım.) (KT D, 26-27. Satır).

Budunuğ igideyin tiyin yırıgaru **Oğuz budun** tapa ilgerü **Kıtany Tatabí budun** tapa birigerü Tabğaç tapa uluğ sü iki yigir[mi süledim. ...] (Milleti besleyeyim diye, kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kıtay, Tatabí kavmine doğru, güneyde Çine doğru on iki defa büyük ordu sevk ettim.) (KT D, 28. Satır).

Süñüg batımı karıg söküpken Kögmen yışıg toğa yorıp **Kırkız budunuğ** uda basdımız. (Mızrak batımı karı söküp Kögmen ormanını aşarak yürüyüp Kırgız kavmini uykuda bastık.) (KT D, 35. Satır).

Türgiş budunuğ uda bastımız. (Türgiş kavmini uykuda bastık.) (KT D, 37. Satır).

Kül Tigin yiti otuz yaşña **Karluk budun** erür barur erkli yağı boldı. (Kül Tigin yirmi yedi yaşına gelince Karluk kavmi hür ve müstakil iken düşman oldu.) (KT K, 1. Satır).

Az budunuğ yağı boldı. (Az milleti düşman oldu.) (KT K, 2. Satır).

Az budun anda yok boldı. (Az milleti orda yok oldu.) (KT K, 3. Satır).

İzgil [budun] ölti. (İzgil milleti öldü.) (KT K, 4. Satır).

Kırıya küñ batısıkdaki **Soğd Berçik er Buğarağ uluş budunda** Enik señün Oğul Tarқан kelti. (Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi.) (KT K, 12. Satır).

Ediz budun anda öldi. ... **Türk budun** adağ kamaşatdı. (Ediz kavmi orda öldü. ... Türk milleti ayak titretti.) (KT K, 6. Satır).

Yoğçı sıgıtçı **Kıtany Tatabí budun** başlayı Udar señün kelti. Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay Tatabí milletinden başka Udar general geldi.) (KT K, 11-12. Satır).

Begleri budunu tüzsez üçün Tabğaç budun tebligin kürlüg [üçün amrakçıs]ın üçün inili [eçili kiñşürtükün üçün begli budunlıg] yoñşurtukın üçün **Türk budun** illedük ilin içginmu idmiş kağanladuğ kağanın yitürü idmiş (Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş.) (BK D, 6-7. Satır).

Tölis Tarduş budunuğ anda itmiş. ... Biriye **Tabğaç budun** yağı ermiş. (Tölis, Tarduş milletini orda tanzim etmiş. ... Güneyde Çin milleti düşman imiş.) (BK D, 12. Satır).

Olurupan **Türk budunuğ** yiçe itdi, yiçe igit[t]i. (Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi.) (BK D, 14. Satır).

Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin **Az Kırkız budunuğ** i[tip] yaratıp keltimiz. (Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız milletini tanzim ve tertip edip geldik.) (BK D, 17. Satır).

Keñü Tarbanka tegi **Türk budunuğ** ança kondurtumuz, ança itdimiz. (Kengü Tarbana kadar Türk milletini öyle kondurduk, öyle düzene soktuk.) (BK D, 18. Satır).

Türk budun ilin törüñin kim artatı udaçı [ert]i? **Türk budun** ertin, ökün! (Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol!) (BK D, 19. Satır).

Türk budun atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kağanıgögüm katunuğ kötürügme teñri il birig[me te]ñri **Türk budun** atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kağan olurt[dı erinç.] (Türk milletinin adı sanı yok olasin diye, babam kağanı, annem hatunu yükselten Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabi.) (BK D, 21. Satır).

... **Türk budun** üçün tün udımadım. (Türk milleti için gece uyumadım.) (BK D, 22. Satır).

Tañut budunuğ bozdum. (Tangut milletini bozdum.) (BK D, 24. Satır).

Altı otuz yaşıma **Çik budun** Kırkız birle yağı oldı. ... Az [b]u[dunuğ altı]m. (Yirmi altı yaşında Çik kavmi Kırgız ile beraber düşman oldu. ... Az milletini aldım.) (BK D, 26. Satır).

Süñüg batımı karıg söküp Kögmen yışığ toğa yo[rıp] **Kırkız budunuğ** uda bastım. (Mızrak batımı karı söküp Kögmen ormanını aşarak yürüyüp Kırgız kavmini uykuda bastım.) (BK D, 27. Satır).

Otuz artuğu yaşıma **Karluğ budun** buñsuz [er]ür barur erkli yağı boldı. ... **Karluğ budun** tir[ilip kelti ...]. (Otuz bir yaşında Karluk milleti sıkıntısız, hür ve serbest iken düşman oldu. ... Karluk milleti toplanıp geldi.) (BK D, 29. Satır).

Türk budun adak kamsatı, yablağ boldaçı erti. (Türk milleti ayak titretti, perişan olacaktı.) (BK D, 30. Satır).

... **Türk budun** ölteçi erti. ... **Oğuz bu[dun ...]d idmayın tiyin sile[dim].** (Türk milleti ölecekti ...Oğuz kavmi ... göndermeden, diye ordu sevk ettim.) (BK D, 33. Satır).

O[ğuz] budun Toğuz Tatar birle tirilip kelti. (Oğuz kavmi Dokuz Tatar ile toplanıp geldi.) (BK D, 34. Satır).

Men özüm kağan olurtuğum üçün **Türk budunuğ** [...]ı kılmadım. (Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini ... kılmadım.) (BK D, 36. Satır).

Türk budun aç erti. (Türk milleti aç idi.) (BK D, 38. Satır).

Ta[tab]ı budun Tabgaç kağanka körti. (Tatabı milleti Çin kağanına itaat etti.) (BK D, 39. Satır).

Biriye **Karluğ budun** tapa sületip Tudun Yamtarıg ıtım, bardı. (Güneyde Karluk milletine doğru ordu sevk edip Tudun Yamtarı gönderdim, gitti.) (BK D, 40. Satır).

Kara budun kağanım kelti tip ög[di]. (Halk kütlesi kağanım geldi diyip övdü.) (BK D, 41. Satır).

Elig yaşıma **Tatabı budun** Kıtany ad[rılı] ...]. (Elli yaşında Tatabı milleti Kıtaydan ayrıldı.) (BK G, 7. Satır).

Tabgaç budun sabı süçig ağısı yımşak ermiş. Süçig sabın yımşak ağın arıp **ırak [budunuğ ança]** yağutır ermiş. (Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış.) (BK K, 4. Satır).

Süçig sabıña yımşak ağısıña arturup öküş **Türk budun** öltüg. **Türk budun** ölsikiñ. (Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok Türk milleti, öldün. Türk milleti, öleceksin.) (BK K, 5. Satır).

Ol yir[ger]ü barsar, **Türk [budun]** ölteçi sen. ... **Türk budun** tokurkaç sen. (O yere doğru gidersen, Türk milleti, öleceksin. ... Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin.) (BK K 6. Satır).

Türk budun[uğ tirip i]l tutsıkıñın bunda urtum. (Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum.) (BK K, 8. Satır).

...**Türk begler Türk budunum... Tü[rk budun]** (Türk beyleri, Türk milletim... Türk milleti) (BK K, 13. Satır).

Türk budun Tabgaçka körür erti. (Türk milleti Çine tâbi idi.) (T1 B, 1. Satır).

Türk budun kanın bulmayın Tabgaçda adrıldı, kanlandı. (Türk milleti hanını bulmayıp Çinden ayrıldı, hanlandı.) (T1 B, 2. Satır).

Azıkıya **Türk [budun]** yorıyur ermiş... (Azıcık Türk milleti yürüyormuş.) (T1 G, 2. Satır).

Türk budunuğ Ötüken yirke ben özüm bilge Tonyukuk Ötüken yirig konmuş tiyin eşidip birikiye budun kıryıağı yurıyağı öñreki budun kelti. (Türk milletini Ötüken yerine ben kendim Bilge Tonyukuk Ötüken yerine konmuş diye işitip güneydeki millet, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki millet geldi.) (T1 G, 10. Satır)

Türk budun k[ılınğa]lı Türk kağan olurgalı Şantuñ balık[k]a taluy ögüzke tegmiş yok ermiş. (Türk milleti kılınalı, Türk kağanı oturalı Şantug şehrine, denizine ulaşmış olan yok imiş.) (T1 D, 1. Satır).

Ol oğ tün budunun sayu ıtımız. (O aynı gece halkına haber gönderdik.) (T2 B, 7. Satır).

... **Suk başlıg Soğdak budun** kóp kelti, yükiinti. (Suk başlı Soğdak milleti hep geldi, baş eğdi.) (T2 G, 2. Satır).

Bazı örneklerde eşdizim yapısının başına *Türk* isminin getirildiği görülür

Türk budun ölti, alkındı, yok boldı. **Türk Sir budun** yirinte bod kalmadı. (Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir milletinin yerinde boy kalmadı.) (T1 B, 3. Satır).

... **Türk Sir budun** yirinte idi yorımazun, usar idi yok kılalım tir men. (... Türk Sir milleti, yerinde hiç yürümesin, mümkünse hep yok edelim derim.) (T1 G, 4. Satır).

Kapğan Kağan Türk Sir budun yirinte body ime budun yime kşi yime idi yok erteçi erti. (Kapğan Kağanın Türk Sir milletinin yerinde boy da, millet de, insan da hep yok olacaktı.) (T2 K, 2. Satır).

İlteriş Kağan Bige Tonyukuk kazğanduk üçün **Kapğan Kağan Türk Sir budun** yorıduki bu **Türk Bilge Kağan Türk Sir budunuğ** Oğuz budunuğ igidü olurur. (İlteriş Kağan, Bilge Tonyukuk kazandığı için Kapğan Kağanın, Türk Sir milletinin yürüdüğü bu Türk Bilge Kağanı Türk Sir milletini, Oğuz milletini besleyip oturuyor.) (T2 K, 3-4. Satır).

Bu eşdizim yapısında bazı örneklerde dizgenin başına sıfat geldiği görülür:

Kara Türgiş budun kóp içikdi. (Türgiş avam halkı hep tâbi oldu.) (KT D, 38. Satır).

Soğdak budun iteyin tiyin Yinçü ögüzüg keçe **Temir Kıpıgka** tegi süledimiz. **Anda kisre Kara Türgiş budun** yağı bolmuş. (Soğd milletini düzene sokayım diye İnci nehrini geçerek Demir Kıpıya kadar ordu sevk ettik. Ondan sonra Türgiş avam halkı düşman olmuş.) (KT D, 39. Satır).

Kara Türgiş budunuğ anda ölürmüş, almış. (Türgiş avam halkını orda öldürmüş, yenmiş.) (KT D, 40. Satır).

Toğuz Oğuz budun kentü budunum erti. (Dokuz Oğuz milleti kendi mülletim idi.) (KT K, 4. Satır).

Yırıya Baz Kağan, Toğuz Oğuz budun yağı ermiş. (Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş.) (BK D, 12. Satır).

On Oğ budun emgek körti. (On Ok kavi eziyet gördü.) (BK D, 16. Satır).

... **Iduk Ötüken yrış budun** bardıg. (...Mukaddes Ötüken ormanının milleti, gittin!) (BK D, 19. Satır).

Toğuz Oğuz budun yirin subın ıdıp **Tabğaçgaru** bardı. (Dokuz Oğuz kavmi yerini, suyunu terk edip Çine doğru gitti.) (BK D, 35. Satır).

On Oğ budunu kalısız taşıkmış tir. (On Ok milleti eksiksiz dışarı çıkmış der.) (T1 K, 6. Satır).

Teñri yarlıkazu bu Türk budun ara yaraklıg yağıg yeltürmedim, töğünlög atıg yüğürtmedim. (Tanrı korusun, bu Türk milleri arasında silâhlı düşmanı koşturmadım, damgalı atı koşturmadım.) (T2 D, 4. Satır).

Eşdizim yapısının sonuna hâl eki geldiği durumlar da mevcuttur:

Tabğaç budunğa beglik urı oğlın kıl boldı, işilik kız oğlın küñ boldı. (Çin milletine beylik erkek evladı kıl oldu, hanımlık kız evladı cariye oldu.) (KT D, 7. Satır).

Tabğaç budunğa beglik urı oğın kul kıldı, işilik kız oğın küñ kıldı. (Çin milletine beylik erkek evladını kul kıldı, hanımlık kız evladını carıye kıldı.) (BK D, 7. Satır).

Kağanğa Kırkız budunı içikdi, yükiñti. (Kağana Kırız kavmi teslim oldu, baş eğdi.) (T1 K, 4. Satır).

... *Oğuz budunuğ igidü olurur.* (... Oğuz milletini besleyip oturuyor.) (T2 K, 4. Satır).

Eşdizim yapısında *budun* sözcüğünün ardından *birle* edatının geldiği durumlar da vardır:

İl tutsık yir Ötüken yış ermiş. Bu yirde olurup Tabğaç budun birle tüzültüm. (İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım.) (KT G, 4. Satır).

İzgil budun birle süñüşdümüz. (İzgil milleti ile savaştık.) (KT K, 3. Satır).

Sözcüğün bu eşdizim yapısındaki kullanımlarında genellikle “Türk” adıyla bir arada olduğu görülür. Bu kullanımla metnin temel öznesinin oluşturulduğu, “ölmek, yok olmak, il tutmak, savaşmak” gibi fiillerle kullanımıyla da bu öznenin eylemlerinin gösterildiği söylenebilir. “Tabğaç budun, Kırkız budun” gibi kullanımlar aracılığıyla da kavimlerin birbirinden ayrı olarak ifade edildiği ve böylece “biz” ve “öteki” ayrımının gösterildiği düşünülebilir.

3.1.3. Budun+isim+Ø

“Budun” sözcüğünün tamlama içinde tamlayan konumunda olduğu eşdizim yapısının bir örneği mevcuttur:

Budun boğuzı tok erti. (Milletin boğazı tok idi.) (BK G, 1. Satır).

Burada “budun” sözcüğü “boğuz” ile kurduğu eşdizim yapısında milletin refah durumuna gönderimde bulunurken bu eşdizim yapısının “tok erti” eylemiyle bir arada kullanılması bolluğa işaret eder.

3.1.4. İsim+tamlayan eki+budun+tamlanan eki

Sözcüğün unsurları tam bir isim tamlaması içinde yer aldığı iki örnek vardır:

T[oğuz Oğuz]z meniñ budunun erti. (Dokuz Oğuz benim milletim idi.) (BK D, 29. Satır).

Beniñ budunum anda erür timiş. (Benim milletim ordadır demiş.) (T1 D, 4. Satır).

Bu eşdizim yapısında göndericinin “beniñ/ meniñ” şeklinde bir vurguyla milletinden bahsetmesi aidiyetin ve sahiplenmenin açık bir şekilde dile getirilişi olarak okunabilir.

3.1.5. Budun+fiil+kip

Eşdizim yapısının örnekleri aşağıdaki gibidir:

Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañum İltiriş Kağanıñ ögüm İlbiğe Katunuğ teñri töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç. (Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbiğe Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak.) (KT D, 11. Satır, BK D, 10. Satır).

İçikigme içikdi, budun boldı. (Teslim olan teslim oldu, millet oldu.) (BK D, 37. Satır).

Kazğantukın üçün udu özüm kazğantukum üçün il yime, il boldı, budun yime, budun boldı. (Kazandığı için ve kendim kazandığı için il de il oldu millet de millet oldu.) (T2 D, 5-6. Satır).

Örneklerde “budun” sözcüğünün “bol-” fiiliyle birlikte “millet hâline gelme” anlamını ifade ettiği görülür. Buradaki eşdizim yapısıyla asıl anlatılmak istenenin birlik ve beraberliğin sağlanması olduğunu söylemek mümkündür.

3.1.6. İsim+sıfat yapma eki+budun+sıfat yapma eki

Begleri budunı tüzüsüz üçün Tabğaç budun tebliğın kürlüğ üçün armağçısın üçün inili eçili kiñşürtükün üçün begli budunlğı yoñşurtukın üçün Türk budun illedük ilin içğınu idmiş. (Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük ve büyük

kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.) (KT D, 6. Satır).

“Begli budunluğ” ifadesi ile toplumsal yapının iki temel unsuru olan yönetici ve milletin toplumsal düzendeki konumuna işaret ettiği söylenebilir. Bu ikisinin arasındaki ilişkinin düzeni kurmadaki rolü vurgulanmaya çalışılmıştır.

3.1.7. Sıfat+budun+hâl eki/Sıfat+budun

Orhun Abideleri’nde bu eşdizim yapısının birçok örneği vardır:

... **anda içreki budun** [kəp] m[añ]a k[örür]. (...onun içindeki millet hep bana tâbidir.) (KT G, 2. Satır).

Süçig sabın yımşak ağın arıp ırak budunuğ ança yağutır ermiş. (Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış.) (KT G, 5. Satır).

Çıgany budunuğ bay kıldım. **Az budunuğ** öküş kıldım. (Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.) (KT G, 10. Satır).

Sü sülepen tört buluñdağı budunuğ kəp almış. (Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış.) (KT D, 2. Satır; BK D, 3. Satır).

...**bunça budun** kelipen sığatmış yoğlamış. (...bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş.) (KT D, 4. Satır).

İllig budun ertim... **Kağanlıg budun** ertim... (İlli millet idim... Kağanlı millet idim) (KT D, 8. Satır).

Yiti yüz er bolup ilsiremiş kağansıramış budunuğ Türk törisin içgınnmış budunuğ eçüm apam törüsinçe yaratmış, boşgurmış. (Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, carie olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş.) (KT D, 13. Satır).

Neñ yılsıg budunğa olurmam. *İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablağ budunda üze olurtum.* (Varlıklı, zengin millet üzerine oturmam. İçte aşsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum.) (KT D, 26. Satır).

Ança kazganıp biriki budunuğ ot sub kılmadım. (Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım.) (KT D, 27. Satır).

Men [özüm kağan olurtukuma yir suya] barmış budun ölü yitü yadağın yalının yana kelti. (Ben kendim kağan oturduğumda, her yere gitmiş olan millet öle yite, yaya olarak çıkıp geldi.) (KT D, 28. Satır).

...**ölteçi budunuğ** tırgürü igit[t]im. **Yalıñ budunuğ** tonluğ, **çıgany budunuğ** bay kıldım. **Az budunuğ** öküş kıldım. ... [**Tört buluñdağı**] **budunuğ** kəp baz kıldım, *yağısız kıldım.* (... ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. ... Dört taraftaki milleti hep tâbi kıldım, düşmansız kıldım.) (KT D, 29. Satır).

Ol budunuğ Tabarda kə[nturtumuz ...]. (O kavmi Tabarda kondurduk...) (KT D, 38. Satır).

Toğuz Oğuz budun kentü budunum erti. (Dokuz Oğuz milleti kendi mülletim idi.) (KT K, 4. Satır).

Bökli çöl[l]üg il Tabğaç Tüpüt Apar Purum Kırkız üç Kırıkan Otuz Tatar Kıtany Tataabı bunça budun kelipen sığatmış, yoğlamış. (Bökli Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tataabı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş.) (BK D, 5. Satır).

Türk kara kamağ budun ança timiş: İllig budun ... (Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet...) (BK D, 8. Satır).

Kağanlıg budun ertim, *kağanım kanı.* (Kağanlı millet idim, kağanım hani?) (BK D, 9. Satır).

Neñ yılsıǵ budunda üze olurmıdım. İçre aşız taşra tonsuz yabız yablaǵ budunda [üze olurtum.] (Varlıklı, zengin millet üzerine oturmıdım. İçte aşız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan millet üzerine oturdum.) (BK D, 21. Satır).

[Kañımız] eçimiz kazǵanmış budun atı küsi yoǵ bo[lmaz]un tiyin, Türk budun üçün tün udımadım... Ança kazǵanıp biriki budunuǵ ot sub kılmadım. Men [özüm] kağan olurtuǵuma yır sayu barmış bu[dun] yadaǵın yalının] ölü yitü kelti. (Babamızın, amcamızın kazanmış olduǵu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım. ... Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım. Ben kendim kağan oturduğumdan her yere gitmiş olan milletyaya olarak, çıplak olarak, öle yite geldi.) (BK D, 22. Satır).

Anda kise teñri yarlıkadek üçün kutum ülügüm bar üçün ölteçi budunuǵ [tirgür]ü igit[t]im. Yalıñ budunuǵ tonluǵ kıldım. Çıǵany bud[unuǵ] bay kıl[ı]dım. (Ondan sonra tanrı buyurduǵu için, devletim, kısmetim var olduǵu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak millet elbiseli kıldım.) (BK D, 23. Satır).

Az budunuǵ öküş kıldım. ... Tört buluñdaǵı budunuǵ kop baz kıldım. (Az milleti çok kıldım. ... Dört taraftaki milleti hep tâbi kıldım.) (BK D, 24. Satır).

Yigirmi yaşıma Basmıl Iduǵ [Ku]t oǵuşum budun erti. (Yirmi yaşımda, Basmıl Iduǵ Kut soyumdan olan kavim idi.) (BK D, 25. Satır).

İki ilteberlig budun [...]. (İki valili millet ...) (BK D, 38. Satır).

Çından ıǵaç kelürüp öz yar[...] bunça budun saçın kulkaǵın [...b]ıçdı. (Sandal ağacı getirip öz... Bunca millet saçını, kulaǵını ... kesti.) (BK G, 11-12. Satır).

...kırıǵaru küñ batısıña yurıǵaru tün ortusıñaru anda içreki budun kop maña körür. (...batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar onun içindeki millet hep bana tâbidir.) (BK K, 2. Satır).

Kağan oluruıp yoǵ çıǵany budunuǵ kop kubarıdım. Çıǵany budunuǵ bay kıldım. Az budunuǵ öküş kıldım. (Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.) (BK K, 7. Satır).

...eçim kağan olurtuǵında tört buluñdaǵı budunuǵ neñçe itm[iş ...]. Teñri yarlıkadek [üçün ö]züñ olurtuǵuma [tört buluñdaǵı] budunuǵ itdim, yaratdım il[...] kıldım. (...amcam kagan oturduğunda dört taraftaki milleti nasıl düzene sokmuş. Tanrı buyurduǵu için kendim oturduğumda dört tarafındaki milleti düzene soktum ve tertiplendim ... kıldım.) (BK K, 9. Satır).

...közün körmedük kulakın eşidmedük budunumun ilgerü küñ to[ǵsıkıña] birigerü [...] ... (...gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen milletimi doğuda gün doğusuna, güneyde...) (BK K, 11. Satır).

...ben özüm Bilge Tonyukuk Ötüken yirig konmış tiyin eşidip birikiye budun kırıyaǵı yırıyaǵı öñreki budun kelti. (...ben kendim Bilge Tonyukuk Ötüken yerinde konmuş, diyip işitip güneydeki millet, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki millet geldi.) (T1 G, 10. Satır).

Keligme beglerin budunun itip yıǵıp, azca budun tezmiş erti... (Gelen beylerini, milletini tanzim edip, yıǵıp az miktarda millet kaçmıştı.) (T2 B, 8. Satır).

Neñ yirdeki kağanlıǵ budunğa büntegi bar erser ne buñı bar erteçi ermiş. (Herhangi bir yerdeki kağanlı millete böylesi var olsa ne sıkıntısı mevcut olacaktı?) (T2 D, 6. Satır).

Bu örneklerde “budun”un milletin içinde bulunduǵu durumu ve zaman zaman geçirdiǵi dönüşümleri göstermek üzere eşdizim yapılar içinde kullanıldıǵı görülmektedir. Örneklerdeki “çıǵany, yalıñ, az, illig” gibi sıfatlar milletin ekonomik ve sosyal durumunu ortaya koyarken “içreki, tört buluñdaǵı” gibi ifadeler de mekânsal durumu gösterir.

3.1.8. İsim+sıfat+budun/ İsim+sıfat+budun+isim

Türk amtı budun begler bödke körügme begler gü yañultaçı siz? (Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?) (KT G, 11. Satır).

Türk kara kamağ budun ança timiş. (Türk halk kitlesi şöyle demiş.) (KT D, 8-9. Satır; BK D, 8. Satır).

Türk amtı budun begler bödke körügme [begler gü yañıltaçı siz]. (Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?) (BK K, 8. Satır).

“Budun” sözcüğünün burada kurduğu eşdizim kullanımları toplumsal yapıyla ilgilidir. Özellikle “begler” ile kullanılması devlet işlerinde yapmaları gerekenler noktasında yöneticilerle birlikte milletin de muhatap alındığı gösterir.

3.1.9. Budun+iyelik eki+isim+fiil+kip eki

Bu eşdizim yapısıyla kurulu iki örneğe rastlanmıştır ve bunlar aynı cümlelerdir:

Özi yanıldı, kağanı ölti, budunu küñ kul boldı. (Kendisi yanıldı, kağanı öldü, milleti cariyeye, kul oldu.) (KT D, 20. Satır).

Özi yazındı, kağanı ölti, budunu küñ kul boldı. (Kendisi ihanet etti, kağanı öldü, milleti cariyeye, kul oldu.) (BK D, 17. Satır).

“Budun” sözcüğünün bu örnekler “cariye/kul olma” anlamı veren “küñ kul boldı” ifadesiyle kurduğu eşdizim yapısı kağanın ölmesiyle yaşanan siyasal çözülmenin sonucunu göstermektedir. “Budun” yönetimdeki düzenin bozulmasıyla toplumsal bir dönüşüm yaşamıştır.

Tablo 1. Orhun Abideleri’nde geçen “budun” sözcüğünün eşdizimlik bakımından anlam ilişkileri

Temel anlamı ³	Budun sözcüğünün eşdizim ilişkisiyle (bağlamda kullanımıyla) kazandığı anlam ve işlevler	İlgili satırlar
Kavim, millet, halk	Akrabalık/soy: <i>oğuşum budunum, oğışı budunı, budunumuz erti</i> gibi eşdizimler sözcüğün bir soy birliği, akrabalık ifade edecek biçimde kullanıldığını gösterir.	KT G, 1. Satır; KT G, 6. Satır; KT D, 18. Satır; BK K, 4. Satır; BK K, 1. Satır; BK K, 12. Satır.
	Millet/kabile: <i>Tabğaç budun, Türk budun, Tokuz Oğuz budun, Türk budunuğ, Tarduş budun, Oğuz budun, Kıtany Tatabı budun; Kırkız budunuğ, Türgiş budunuğ, Karluk budun, Az budun/budunuğ, İzgil budun, Soğd Berçik er Buğarağ uluş budunda, Ediz budun, Tölis Tarduş budunuğ, Az Kırkız budunuğ, Tañut budunuğ, Çik budun, Kara budun, Türk Sir budunuğ, Kara Türgis budun, On Oğ budun, İduğ Ötüken yış budun, Tabğaç budunğa</i> eşdizimlerinde sözcüğün sözlük anlamı korunmaktadır.	KT G, 4. Satır; KT G, 5. Satır; KT G, 6. Satır; KT G, 7-8. Satır; KT G, 10. Satır; KT D, 6. Satır; KT D, 10. Satır; KT D, 14. Satır; KT D, 16. Satır; KT D, 17. Satır; KT D, 21. Satır; KT D, 22. Satır; KT D, 25-26. Satır; KT D, 27. Satır; KT D, 28. Satır; KT D, 35. Satır; KT D, 37. Satır; KT K, 1. Satır; KT K, 2. Satır; KT K, 3. Satır.

³ Bu anlam Ergin’in (2011) çalışmasındaki *Sözlük* bölümünden alınmıştır. *Divānu Lugāti’t- Türk’ün Dizin* bölümünde “bodun” madde başında sözcüğün anlamı “kavim, halk, insan topluluğu (insanlar)” olarak verilmektedir.

Satır; KT K, 4.
Satır; KT K, 12.
Satır; KT K, 6.
Satır; KT K, 11-
12. Satır; BK D,
6-7. Satır; BK D,
12. Satır; BK D,
17. Satır; BK D,
18. Satır; BK D,
19. Satır; BK D,
21. Satır; BK D,
24. Satır; BK D,
26. Satır; BK D,
27. Satır; BK D,
29. Satır; BK D,
30. Satır; BK D,
33. Satır; BK D,
34. Satır; BK D,
36. Satır; BK D,
38. Satır; BK D,
40. Satır; BK D,
41. Satır; BK G,
7. Satır; BK K, 4.
Satır; BK K, 5.
Satır; BK K, 6.
Satır; BK K, 8.
Satır; BK K, 13.
Satır; BK G, 1.
Satır; T1 B, 1.
Satır; T1 B, 2.
Satır; T1 B, 3.
Satır; T1 G, 2.
Satır; T1 G, 4.
Satır; T1 G, 10.
Satır; T1 D, 1.
Satır; T2 B, 7.
Satır; T2 G, 2.
Satır; T2 D, 4.
Satır; T2 K, 2.
Satır; T2 K, 3-4.
Satır; KT D, 38.
Satır; KT D, 39.
Satır; KT D, 40.
Satır; KT K, 4.
Satır; BK D, 12.
Satır; BK D, 16.
Satır; BK D, 19.
Satır; BK D, 35.
Satır; T1 K, 6.
Satır; KT D, 7.
Satır; BK D, 7.
Satır; T1 K, 4.
Satır; T2 K, 4.
Satır; BK D, 29.
Satır; KT D, 20.

	Satır; BK D; 17. Satır.
Siyasi lidere bağlı topluluk: begleri budunı, beglig budunluğ, Türk Oğuz begleri budunı, Türk begler budun; beglerin budunun, begleri yime budunı yime eşdizimleri budunun siyasi bir lidere bağlı topluluk olduğunu belirtecek şekilde bir kullanımdır. Bu anlama katkı sağlayan da eşdizimlik yapısı içindeki iyelik ekleridir.	KT D, 6. Satır; KT D, 22. Satır; BK D, 18. Satır; BK D, 33. Satır; BK G, 15. Satır; T2 B, 8. Satır; T2, 7. Satır; BK D, 2. Satır; BK G, 15. Satır; BK K, 8. Satır; BK D, 4. Satır.
Hitap/yönlendirme: Türk budun öltüg, Türk budun ölsilkiñ, Türk budun ölsikig, Türk budun ölteçi sen, Türk budun tokurkağ sen, Türk budun, ilinin törünün kim artatı [udaçı erti], Türk budun ertin, ökün eşdizimleri “millet, kavim, birlik durumundaki topluluk” ekseninde bir millete seslenişi gösterir. Bu bakımdan budun sözcüğünün bu eşdizimleri metin içinde Türk milletine seslenişi ifade edecek biçimde kullanıldığı, Abidelerin odağında Türk milletin olduğunu vurgulamaya yöneliktir.	KT G, 6. Satır; KT G, 7-8. Satır; KT D, 22. Satır; BK D, 19. Satır; BK K, 5. Satır; BK K, 6. Satır
Durum değerlendirmesi: anda içreki budun, ırak budunuğ, çıgany budun/budunuğ, az budunuğ, tört bulundaki budunuğ, bunça budun, ilsiremiş kağansıramış budunuğ, neñ yılsığ budunka, içre aşsız taşra tonsuz yabız yablağ budunda, biriki budunuğ, ölteçi budunuğ, yalıñ budunuğ, ol budunuğ, kentü budunum, kağanlığ budun, kañımız eçimiz kazğanmış budun, yir sayu barmış budun, oğuşum budun, iki ilteberlig budun, közün körmedük kulakın eşidmedük budunumun, birikiye budun, kırıyağı yırıyağı öñreki budun, azca budun, Türk amtı budun begler, illig budun, kağanlığ budun, neñ yirdeki kağanlığ budunka eşdizimleri milletle ilgili “fakir veya zengin olma, az, çok, çıplak; içerde olma” gibi durum değerlendirmelerini belirtmektedir.	KT G, 2. Satır; KT G, 5. Satır; KT G, 10. Satır; KT D, 2. Satır; BK D, 3. Satır; KT D, 4. Satır; KT D, 13. Satır; KT D, 36. Satır; KT D, 27. Satır; KT D, 29. Satır; KT D, 38. Satır; KT K, 4. Satır; BK D, 8. Satır; BK D, 9. Satır; BK D, 22. Satır; BK D, 23. Satır; BK D, 25. Satır; BK D, 38. Satır; BK K, 2. Satır; BK K, 7. Satır; BK K, 9. Satır; BK K, 11. Satır; T1 G, 10. Satır; T2 B, 8. Satır; KT G, 11. Satır; KT D, 8. Satır; BK K, 8. Satır.

Bir topluluğa ait olma: *meniñ budunun,*
beniñ budunum şeklindeki iki örnekte doğrudan
bir topluluğa aidiyet bildirilmesi söz konusudur.
Diğer eşdizimliklerde de böyle bir anlam mevcut
olsa da burada sözcüğün “meniñ, beniñ”
zamiriyle bir eşdizimlik oluşturmaya aidiyetin
vurgusunu artırmıştır.

BK D, 29.
Satır; T1 D, 4.
Satır.

Sonuç ve Öneriler

Budun sözcüğü metin içinde toplamda iki yüz sekiz (208) kez geçmektedir. Yüz yetmiş iki (172) kullanımının eşdizimlik yapısında yer aldığı görülmüştür. Bu durum *budun* sözcüğünün metinde işlek biçimde eşdizimlik oluşturduğunu göstermektedir. Sözcüğün metinde yedi (7) farklı eşdizim yapısıyla kullanıldığı; bu temel yapıların isim, ek, sıfat gibi çeşitli eklemeler kazanabildiği fakat bu durumun eşdizimin genel yapısını bozmadığı görülmüştür.

Eşdizim yapılarının 60 tanesinde “Türk” sözcüğü vardır ve bu da tüm eşdizimlerin %34,8’ine denk gelmektedir. Kalanlar çeşitli isimler üzerinden bir dağılım gösterir. Bu durum *budun* sözcüğünün metinde en sık Türk topluluğuyla ilişkilendirilerek kullanıldığını, anlatının merkezinde Türk milletinin bulunduğunu ve toplumsal kimliğin de bu adlandırma etrafında tanımlandığını ortaya koymaktadır.

Temelde “kavim, millet, halk” anlamına gelen *budunun* eşdizimlik yapıları içinde bu temel anlam doğrultusunda “akrabalık, soy, siyasi bir lidere bağlı topluluk, bir topluluğa ait olma” anlamlarında ve “hitap, yönlendirme, durum değerlendirmesi” işlevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcüğün akrabalık/soy anlamlarındaki kullanımlarında iyelik eklerinin kullanıldığı bir yapıda yer almasının bağlılığı, ilişkiyi kuvvetlendirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Aynı şey bir topluluğa ait olma anlamı için birinci şahıs zamiri ve iyelik eklerinin bulunduğu eşdizim yapısıyla gerçekleştirilmiştir. Sözcüğün temel anlamında, yani kavim, millet, halk anlamındaki eşdizimli kullanımlarında belirtisiz isim tamlaması şeklinde bir yapıyla karşılaşmıştır. Burada metin içinde birlik ve daha çok mücadele içinde olunan çeşitli kavimlerin, halkların kimler olduğunun belirtilmesi işlevi söz konusudur. Bu da *budun* sözcüğünün metin içinde yalnızca genel anlamda bir topluluğu ifade eden soyut bir isim olmayıp belli bir topluluğu adlandıran, toplulukları birbirinden ayırarak kimlik belirleme işlevi gören bir sözcük olarak kullanıldığını gösterir. Siyasi lidere bağlı topluluk anlamını inşa eden *begleri budunı*, *beglig budunluğ*, *Türk Oğuz begleri budunı*, *Türk begler budun*; *beglerin budunun*, *begleri yime budunı yime* gibi eşdizim yapılarına bakıldığında *budunun* yalnızca etnik ya da genel bir halk topluluğunu değil, beylere bağlı olarak örgütlenmiş ve siyasal otorite etrafında tanımlanan bir topluluğu ifade edecek biçimde kullanıldığı anlaşılr.

“Hitap/yönlendirme” ve “durum değerlendirmesi” eşdizim yapısıyla ortaya çıkan bir işlev niteliğindedir. Hitap/yönlendirme bildiren eşdizim yapıları *Türk budun öltüg*, *Türk budun ölsilkiñ*, *Türk budun ölsikig*, *Türk budun ölteçi sen*, *Türk budun tokurkaç sen*, *Türk budun, ilinin törüñin kim artatı [udaçı erti]*, *Türk budun ertin, ökün* biçimindedir. Burada dikkati çeken seslenişin ve yönlendirmenin belli bir topluluğa, Türk milletine yapılmasıdır. Bu da bağlamda doğrudan muhatap alınan ve gerek siyasi gerek sosyal sorumluluk yüklenerek kendisine öğüt verilen, uyarıda bulunulan topluluğun Türk milleti olduğunu gösterir. Metnin geneli düşünüldüğünde de Türk milletinin bahsi geçen ve eşdizimlik yapısı kuran *Kırkız*, *Türgiş*, *Toğuz Oğuz* gibi diğer Türk kavimlerinin tamamına hitaben kullanıldığı söylenebilir çünkü bunların geçtiği yerlerde bahsedilen mücadelenin, farklı yerlere göç edip dağılmanın, Tabgaç’ın sözüne ve malına kanmanın Türk milletini yok edeceği anlatılır. Durum değerlendirmesi işlevi gören eşdizimler *sıfat+budun* biçimindedir. Bu eşdizim yapılarında bahsi geçen topluluğun; yani Türk milletinin konumu, durumu, sayısı, statüsü, refah durumu gibi çok yönlü bir anlam alanı oluşturulduğu görülür. Türk milletinin başında kağanı olmayıp farklı yerlere göç ettiğinde, Çin’in çeşitli oyunlarına geldiğinde aç, fakir kalacağı; sayısının azalacağı, yani yok olamaya başlayacağı bu eşdizim yapıları üzerinden verilir. Öznenin; yani Bilge Kağan, Kül Tigin, Tonyukuk ve onların atalarının yönetimi ele almasıyla bu kötü vaziyetin değişeceği anlatılır. Bu durumda söz konusu eşdizimlerin Türk milletinin içinde bulunduğu olumsuz durumu, bunun nedenlerini ortaya koyduğu ve güçlü, doğru bir yönetimle durumun değişebileceği düşüncesini vurgulayan bir anlatım işlevi üstlendiği söylenebilir.

Orhun Abideleri'nin bazı yerleri taşlarda silik ya da eksik yerler bulunduğundan tam olarak okunamamıştır fakat gerek Kül Tigin ve Bilge Kağan Abidelerinin satırlarının benzerliği gerekse de eşdizim ilişkileri dolayısıyla bu satırlar tamamlanabilmiştir. Budun sözcüğünün eşdizimleri de metindeki anlam ve yapı ilişkilerini ortaya koyması bakımından eksik ya da okunamayan yerlerin tamamlanmasına katkı sağlayan dil yapıları olarak değerlendirilebilir. Bilge Kağan doğu yüzü 23. satır; Bilge Kağan kuzey yüzü 4. 6. 9. ve 13. satırlar, Tonyukuk 1. Taş güney yüzü 2. satır bu durumun örnekleridir.

Çalışmada *budun* eşdizimlerinin metindeki anlatı yapısını, buradaki toplumsal ve siyasî ilişkileri çözümlemeye ve eksik kısımları tamamlayabilmede bir dayanak noktası olabileceği görülmüştür. Orhun Abideleri'nde geçen *budun* sözcüğünün eşdizimlerinin incelenmesinde olduğu gibi Türkçe tarihi metinlerin güncel çalışma yöntemleri ile ele alınıp incelenmesi hem dil yapılarının işlevlerini daha anlaşılır kılacak hem de tarihî ve toplumsal bağlamın çözümlenmesine katkıda bulunacaktır.

Kısaltmalar

KT D: Kül Tigin Doğu Yüzü

KT G: Kül Tigin Güney Yüzü

KT K: Kül Tigin Kuzey Yüzü

BK D: Bilge Kağan Doğu Yüzü

BK G: Bilge Kağan Güney Yüzü

BK K: Bilge Kağan Kuzey Yüzü

T1 B: Tonyukuk 1. Taş Batı Yüzü

T1 D: Tonyukuk 1. Taş Doğu Yüzü

T1 G: Tonyukuk 1. Taş Güney yüzü

T1 K: Tonyukuk 1. Taş Kuzey Yüzü

T2 B: Tonyukuk 2. Taş Batı Yüzü

T2 G: Tonyukuk 2. Taş Güney Yüzü

T2 D: Tonyukuk 2. Taş Doğu Yüzü

T2 K: Tonyukuk 2. Taş Kuzey Yüzü

Kaynakça

- Akar, A. (2020). Tonyukuk yazıtı ve bozkır üslubu. *Bilge Tonyukuk Sempozyumu bildiri kitabı* içinde (ss. 17-23), https://www.academia.edu/62753013/Uluslararası%C4%B1_Bilge_Tonyukuk_Sempozyumu_Bildirir_Kitab%C4%B1
- Aksan, D. (1994). Göktürk Yazıtlarında söz sanatları güçlü anlatım yolları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38(1990), 1-12.
- Apaydın, N. (2025). Orhun Abidelerinden günümüze Türk yönetim anlayışı: Türk yönetim tarzının kültürel kodları. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 522-540. <https://doi.org/10.47097/piar.1790580>
- Aydın, E. (2024). *Orhon Yazıtları- Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bang Kaup, W. & Gabain, A. von. (1929). *Türkische Turfantexte II, Manichaica*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Bally, C. (1909). *Traite de stylistique française (Volume I)*. Paris: Heidelberg, C. Winter.
- Başdaş, C. (2009). Orhun Abidelerinde iyelik, belirtme ve yükleme hâli. *Journal of Turkish Studies*, 4(8), 623-643.
- Batur, Z. ve Yıldırım, G. (2013). Orhun Yazıtlarında anlama ve anlatma becerileri. *Turkish Studies*, 8(4), 313-333. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4403>
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çalışkan, N. (2019). Yükleme konumundaki sıfatlar ile fiilimsi tamlayıcıları arasındaki eşdizimlilik. *Dil Araştırmaları*, 24(13), 75-88. <https://izlik.org/JA24UF33JY>
- Çeçen, E. (2025). Dilin işlevleri açısından Orhun Yazıtları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1291-1307. <https://izlik.org/JA65WY32YU>
- Doğan, N. (2022). Dîvânü Lugâti't-Türk ve eşdizimlilik: Türkçenin ilk eşdizim sözlüğü. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 689-713.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon, I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Erikli, F. (2023). Anlam temelli bir eşdizim yaklaşımı: F. J. Hausmann örneği. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(2), 412-426. <https://izlik.org/JA32ML93BJ>
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Firth, J. R. (1958). *Papers in linguistics*. Londra: Oxford University Press.
- Görmüş, Y. (2021). Garibnâme'de yüz, beniz, rûy sözcüklerinin eşdizimlilikleri. *Gazi Türkiyat*, (28), 45-57. <https://izlik.org/JA75TW67SA>
- Güler, H. (2019). Taşların ruhu: Orhun Yazıtları. *Türk Ekini*, (1), 4-8. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1177710>
- Halliday, M. A. K. (2014). *Introduction to functional grammar*. Londra ve New York: Routledge.
- Hirik, S. (2017). İstemsel eşdizimlilik ve kiplik ilişkisi: Tahmin kiplikleri örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 719-733. <https://izlik.org/JA76AN69AD>
- Hunston, S. (2011). Colligation, lexis, pattern, and text. *Patterns of text in honour of Michael Hoey* içinde (ss. 13-26). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karaman, A. (2022). Budun mu bodun mu yoksa bodan mı? *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö11, 180-199. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1146574>
- Ölmez, M. (2018). *Uygur Hakanlığı yazıtları*. Ankara: BilgeSu.
- Özcan, M. F. (2019). Orhun Yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin günümüzdeki karşılıklarına yönelik inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 98-105. <https://doi.org/10.29000/rumelide.616897>
- Özkan, B. (2010). Türkçenin öğretiminde sıfatların eşdizim sözlüğü. *E- International Journal of Educational Research*, 1(2), 51- 65.
- Palmer, H. E. (1933). *Second interim report on English collocations*. Tokyo: Kaitakusha.
- Porzig, W. (1934). Wesenhafte bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur* içinde (ss. 70-97). Brüderstrasse: Halle, Niemeyer.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar Çev.). İstanbul: Multilingual.

- Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Söylemez, Y. ve Kasımoğlu Dönmez, B. (2025). Tonyukuk Abidesi'nde söylem belirleyiciler. *Prof. Dr. Kenan Demirayak armağanı içinde* (ss. 179-188). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2022). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2014). *Temel dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 03.03.2026).